

Semantische subcategorieën van het Nederlandse adjectief

door

G. DE SCHUTTER

Voordat wij met een subcategorisering van „het adjectief” kunnen beginnen, dienen we deze woordklasse zo nauwkeurig mogelijk te definiëren. H. Roose, naar wiens studies¹ herhaaldelijk verwezen zal worden, definieert het adjectief syntactisch als een woord dat essentieel als voorbepaling bij een substantief voor kan komen : *groot, mooi, dronken, gouden*, enz.² Deze visie is wel erg eenzijdig en poneert zonder meer dat een woord als *gouden*, dat enkel voorbepaling kan zijn, tot dezelfde woordklasse behoort als het polyvalente *mooi*, terwijl anderzijds *handgemeen*, dat met *mooi* enkel het predicatieve gebruik deelt, (predicaatsnomen, appositie, zogen. bepaling van gesteldheid), ergens anders thuishoort.

Wil men woorden als *handgemeen, beu*, enz. toch in een algemene beschrijving van het Nederlandse adjectief opnemen, dan impliceert dit meteen de onmogelijkheid op syntactische gronden nog scherpe grenzen te trekken tegenover predicatief bruikbare adverbia als *daar* (bijv. *die man daar; eenmaal daar, begonnen zij met het werk*). Een syntactische omschrijving van wat gewoonlijk als adjectief beschouwd wordt (en ik zie geen enkele reden om van de gangbare terminologie af te wijken) dient dus een beroep te doen op een reeks restricties : adjectief is elk woord dat ofwel voorbepaling ofwel predicatieve bepaling bij een substantief kan zijn, en dat zelf niet behoort tot de klasse van de substantieven of tot een eindige reeks adverbia zoals *daar, gisteren*, enz. Een dergelijke onvolmaakte definitie is op zichzelf al een aanwijzing dat we zelfs bij de meest elementaire indeling van de woordvoorraad bezwaarlijk van het zuiver syntactische niveau kunnen vertrekken.

Heel wat gemakkelijker is het de syntactische criteria aan te vullen met semantische waarnemingen. Voor het adjectief stel ik

1. H. Roose, *Kategorieën van voorgeplaatste bepalingen bij substantieven*, *Levende Talen*, 1956, p. 474-483.

H. Roose, *Het probleem van de woordsoorten*, Den Haag, 1964, vooral : IV, Subcategorieën van adjectieven. Andere voorbepalingen bij substantieven. Bijzondere gevallen, p. 126-145.

2. H. Roose, *Het probleem ...*, p. 54-55.

als voorlopige omschrijving voor : een woord dat ofwel voorbepaling ofwel predicatieve bepaling kan zijn bij een substantief, en dat te kennen geeft welk kenmerk aan dat substantief wordt toegeschreven. Ook zal de definitie nog onvolledig blijken te zijn.

A. PRINCIPES VAN DE SUBCATEGORISERING

Primair voor de onderscheiding van woordklassen is dus : een elementaire grammatica, waarin enkel de typische eigenschappen van de hele woordvoorraad worden beschreven, vooral dan de verbindbaarheid, en een ver doorgedreven onderzoek naar de semantische structuur van de woorden die tot elke klasse behoren.

De ervaring leert trouwens dat de tweede eis aan belang wint naarmate de onderscheidingen fijner worden. Voor de verdere beschrijving van subcategorieën bij het adjectief lijkt het mij zelfs beter, bij de huidige stand van het grammatica-onderzoek, direct uit te gaan van de semantische structuur, en pas achteraf na te gaan in hoeverre aan de zo onderscheiden semantische klassen bepaalde morfologische of syntactische eigenaardigheden beantwoorden. Ik kan hierbij op de moeilijkheden wijzen waarvoor Roose door zijn uitgangspunt is komen te staan ; deze auteur vertrekt van criteria uit de grammatica en verbindt met de gevonden grammaticale klassen een aantal semantische noties. Een enkel voorbeeld kan hier volstaan : het morfologische criterium van de afleiding van substantieven. Wij stellen vast dat *hoog*, *dik*, *groot*, twee afleidingen kennen : *hoogte* - *hoogheid*, *dikte* - *dikheid*, *grootte* - *grootheid*, terwijl er bij *mooi*, *leuk*, *gezellig* maar een mogelijk is : *mooiheid*, *leukheid*, *gezelligheid*³ ; met deze morfologische oppositie verbindt de auteur de semantische oppositie relatief-subjectief. Schijnbaar klopt dit precies, o.a. ook al omdat de adjectieven speciaal gekozen zijn om de eigenaardigheid te bewijzen van de klasse waartoe ze behoren ; zo hebben *vlug*, *tam*, *tenger* en *luid*, die wel niemand tot een andere semantische klasse zal rekenen dan *snel*, *breed* en *stil*, helemaal geen substantief op *-te* naast zich⁴.

De moeilijkheden beginnen pas voorgoed als aan twee verschillende adjectieven substantivische vormingen met verschillende suffixen beantwoorden : *ziekte* staat m.i. tot *ziek* als *dronkenschap* tot

3. H. Roose, *Het probleem ...*, p. 137.

4. Er zijn bovendien nog speciale moeilijkheden : 1. van morfonologische aard bij *lang-lengte*, *heet-bitte*, 2. van semantische aard bij de interpretatie van : *kleinse* (= kleinheid), *dikte* (= dikheid of de afmeting dik), *engte* (= een enge plaats) ; het is niet a-priori bewezen dat al deze gevallen op dezelfde noemer kunnen worden gebracht ; Rooses poging daartoe, *Het probleem ...*, p. 144, lijkt niet erg overtuigend.

dronken; beide noemen een waarneembare toestand (net zoals trouwens de substantieven op *-heid* bij de boven genoemde adjectieven). Over de verhouding adjectief-afgeleid substantief weten wij nog altijd niet genoeg om dit criterium als richtinggevend voor een subcategorisering van het adjectief te kunnen gebruiken. Hetzelfde geldt van zowat alle andere door Roose ingevoerde factoren. Beneden (onder C.4.) zal op een andere verkeerde toepassing van grammaticale onderscheidingen worden gewezen.

Zolang wij niet over een volledige grammatica van het Nederlandse adjectief beschikken lijkt het mij een onbegonnen werk uit morfologie en syntaxis een verantwoorde subcategorisering af te leiden. Bij de huidige stand van het onderzoek lijkt mij een indeling volgens louter semantische criteria het meest verantwoord.

Een laatste theoretische vraag: hoever moet een dergelijke subcategorisering gaan? Het is niet ondenkbaar dat men ten slotte voor elk Nederlands adjectief een aparte subklasse kan postuleren. Het systeem van subcategorieën zou dan niet meer zijn dan een systematische opsomming van alle adjectieven met telkens een definitie van hun betekenisstructuur; veronderstellen wij even dat *mooi* en *prettig* de enige leden zijn van een semantische klasse, volledig bepaald door een aantal componenten (beide noemen een eigenschap die relatief is, niet objectief, enz.), dan blijft het nog altijd mogelijk *mooi* te definiëren als: beantwoordend aan een esthetische norm, *prettig* als: een lustgevoel veroorzakend.

In de praktijk dienen wij rekening te houden met het praktische nut van een subcategorisering: verantwoord is slechts een indeling die ook nut heeft voor de verdere beschrijving (morfologie en syntaxis). Ik maak mij geen enkele illusie dat de door mij beneden voorgestelde indeling op de duur zal kunnen volstaan voor een volledige bechrijving van morfologie en syntaxis van het adjectief: dat *stil* een afgeleid substantief op *-te* naast zich heeft, en *luid* niet, kan met de voor te stellen indeling op grond van slechts drie semantische opposities niet worden verantwoord. Omgekeerd is het echter wel een feit dat tenminste deze subcategorieën reëel zijn: in het laatste deel van mijn uiteenzetting zal dit met enkele voorbeelden geïllustreerd worden.

B. DE BASISOPPOSITIES VAN DE SEMANTISCHE STRUCTUUR

In principe onderscheid ik drie opposities: twee binaire en een drieledige. Deze opposities kunnen op elk adjectief worden toegepast.

1. De betekenis van het adjectief is absoluut of relatief; dit hangt samen met de vraag of er een maatstaf buiten het bepaalde substantief (het object), nodig is om de preciese implicaties van het adjectief te omschrijven. Bij *houten, rood en huidig* is dat niet nodig; discussie over de toepasbaarheid van die adjectieven op een of ander object hangt hier samen met een verschil in waarneming of objectieve kennis bij verschillende taalgebruikers. Bij *mooi, groot en ver* is dat anders: een zelfde object kan voor de ene persoon best *mooi* en *groot* zijn, voor de andere *lelijk* en *klein*; deze persoonlijke waardecriteria die elk individu er op na houdt zijn de oorzaak van meningsverschillen tussen bijv. toneelrecensenten, of een opvoering nu *goed* of *slecht* was. Bovendien komen bij die persoonlijke waardeoordelen nog de verschillen in maatstaf naargelang van het object; afgezaagd is in dit verband de vaststelling dat een *kleine olifant* nog altijd heel wat groter is dan *de grootste muis*.

2. De betekenis van het adjectief is volledig objectief of bevat een subjectief element. Objectieve betekenis hebben bijv. *gouden, rood, klein, ziek, ver*, die alle een kenmerk noemen dat door de spreker wordt waargenomen en op grond van zijn algemene (objectieve) kennis geformuleerd. Zoals de gebruikte term suggereert, noemen de subjectieve een subjectief geïnterpreteerd kenmerk, dat door de spreker op grond van zijn intuïtie wordt geformuleerd. Voor de rest zijn er bij de subjectieve nog wel enkele verschillen. Een onderdeel als bijv. dat iets *mooi, interessant* is, berust op een interpretatie van het object waarover in elk geval discussie kan bestaan. Of een meisje mooi is of niet, daarover beslist iedereen volkomen autonoom; dat is niet het geval t.o.v. de vraag of dat meisje op een bepaald moment ook *tevreden* of *blij* is; daarover kan in eerste instantie alleen de persoon zelf oordelen; buitenstaanders kunnen enkel indirect, uit bepaalde gedragingen van het meisje, nagaan of ze het is.

Toch kunnen wij in beide gevallen van een subjectief betekenis-element spreken, al ligt dat element dan bij *mooi* bij elke individuele taalgebruiker, bij *blij, tevreden*, bij het object.

3. De meeste adjectieven noemen ofwel een eigenschap ofwel een toestand van het object; aan deze semantische oppositie wordt door Roose vrijwel geen belang gehecht. Alle adjectieven noemen volgens hem een bijzonderheid die als onscheidbaar gedacht is aan een eenheid; een dergelijke bijzonderheid noemt de auteur een eigenschap⁵. Persoonlijk prefereer ik daarvoor de term *kenmerk*. Het is vrij moeilijk de semantische inhoud van *blij* in

5. H. Roose, *Het probleem ...*, p. 85-86.

een blijde man te omschrijven als een eigenschap van die man ; wel is het een kenmerk van die persoon, tenminste op een al dan niet gespecificeerd ogenblik.

Waarin onderscheidt dit *blij*, en de andere woorden die tot dezelfde klasse gerekend kunnen worden (o.a. ook *ziek* en *dronken*, de twee enige woorden van deze klasse die Roose vermeldt, en waarmee hij trouwens ook geen raad weet), zich dan van *houten*, *groot*, *mooi*? Ik zou het verschil als volgt willen definiëren : de laatst genoemde adjectieven karakteriseren het object dat ze bepalen, ze noemen een eigenschap ; de andere karakteriseren een min of meer toevallige verschijningsvorm van dat object : ze noemen een toestand waarin het object zich bevindt.

Wat deze derde semantische oppositie betreft kunnen wij niet volstaan met de beschreven polariteit : een klein aantal adjectieven zou op die manier buiten het systeem komen te staan : woorden als *voorste*, *middelste*, *huidig*, *verleden*, *ver*, *recent*, *nabij*, *deksels*, *bliksems*, e.d. Deze adjectieven noemen noch een eigenschap, noch een toestand van het bepaalde object, maar een oordeel erover. Het object wordt dus globaal voorgesteld, ofwel als een deel van een groter geheel in tijd of ruimte (bij *voorste*, *huidig*, *ver*, e.d.), ofwel als een autonome ervaringseenheid (bij *deksels*, *verdomd*, e.d.).

Schematisch kunnen wij de derde (drievoudige) oppositie als volgt voorstellen :

Oordeel	
Toestand	Eigenschap

C. DE SEMANTISCHE SUBCATEGORIEËN VAN HET NEDERLANDSE ADJECTIEF

Maximaal mogen wij op grond van de drie beschreven opposities 12 verschillende subcategorieën verwachten. In de praktijk blijken er, in het Nederlands althans, maar 9 voor te komen : het semantische kenmerk relatief is bij de oordeelswoorden blijkbaar niet te combineren met het kenmerk subjectief ; omgekeerd komt bij de subjectieve eigenschaps- en toestandswoorden precies het kenmerk absoluut niet voor.

Daartegenover staat dat wij de absolute en de relatieve objectieve eigenschapswoorden en de absolute subjectieve oordeelswoorden telkens nog verder kunnen indelen. Op die manier kom ik tot 14 subcategorieën, waarvan H. Roose er 5 niet onderscheidt of

niet behandelt (bovendien beschouwt hij de klassen *beu*, *handgemeen*, en *deksels*, *bliksems*, enz., niet als adjectieven).

1. *Absolute objectieve eigenschapswoorden.*

In deze subklasse komen woorden terecht als *Frans*, *Socratisch*, *zilveren*, *rond*, *vierkant*, *rood*, *menselijk*, *plebeïsch*. Ik onderscheid nog vier verschillende subcategorieën :

1.1. De woorden die de stof noemen waaruit het object bestaat. Als morfologisch kenmerk geldt van deze adjectieven vaak dat ze van een stofnaam zijn afgeleid door middel van het suffix *-en*, of in enkele gevallen gewoon identiek zijn met een dergelijke stofnaam : *plastic* ; Roose vermeldt ook *linnen* (*een linnen hemd*)⁶. De eigenschap genoemd door *gouden*, *houten*, enz. kunnen wij inherent noemen aan het bepaalde object, d.w.z. dat deze eigenschap een van de constituenten moet zijn van elke volledige definitie van het object.

1.2. De woorden die de oorsprong van het object noemen ; ook hier valt samenhang met een klasse van substantieven op, nl. met de eigennamen ; de morfologische samenhang tussen beide is echter heel wat ingewikkelder ; vgl. : *Marxistisch* met *Marx*, *Hegeliaans* met *Hegel*, *Kongolees* met *Kongo*, *Edams* of *Edammer* met *Edam*, *Engels* met *Engeland*.

Evenals de leden van de vorige categorie kunnen deze adjectieven een inherente eigenschap van het object noemen (de bron, de oorsprong van het bepaalde object of een relatie tot een ander object, genoemd door de eigennaam) ; bijv. : *die Franse kaas*, *de marxistische leer*, *een Hegeliaanse bewijvoering*, *een Afrikaans land*.

Roose merkt terecht op dat deze adjectieven gewoonlijk geen individualiserende beschrijving geven van het bepaalde object ; dit object wordt door het adjectief ondergebracht in een bepaalde onderafdeling (door hem een subgenus genoemd) van de klasse waartoe het behoort⁷ : met *een Socratische bewijvoering* weet men over die bewijvoering niets meer dan dat ze in wezen verschilt van *een Kantiaanse* : beide zijn door het adjectief in een bepaald bewustzijnshokje ondergebracht.

1.3. Tot de derde subcategorie reken ik woorden als *menselijk*, *dierlijk*, *plebeïsch*, *aristocratisch* en *oligarchisch*. Ook hier moeten wij weer vaststellen dat er een morfologisch verband bestaat met substantieven ongeveer op dezelfde manier als bij de vorige cate-

6. H. Roose, *Het probleem ...*, p. 134.

7. H. Roose, *Het probleem ...*, p. 143.

gorieën : het adjectief is door middel van een suffix van een substantief afgeleid.

Wat de semantische structuur betreft is er daarentegen een fundamenteel verschil : het adjectief geeft niet te kennen dat het object behoort tot een speciaal onderdeel van zijn klasse, maar geeft er wel degelijk een individualiserende beschrijving van. Daarbij neemt men als vergelijkingspunt de klasse genoemd door het substantief waarvan het adjectief is afgeleid : *een menselijke vorm* hoeft dus niet noodzakelijk direct te betekenen dat die vorm inderdaad bij een mens behoort, maar enkel dat hij gelijkenis vertoont met die van een mens of daarmee in verband kan worden gebracht. Hetzelfde geldt van bijv. *een aristocratisch leven, een dierlijk gebrul, een pauperistisch boeltje*.

Ook de reeds beschreven groep met *Frans, Antwerps*, enz. kunnen wel eens met precies dezelfde implicatie gebruikt worden. Het door Roose geciteerde *een Haags (Frans) accent*⁸ impliceert inderdaad geen enkel oorzakelijk verband tussen Den Haag of Frankrijk (eventueel het Frans) en dat accent : het adjectief noemt een eigenschap van het object door een vergelijking met iets dat aan het genoemde land e.d. eigen is.

1.4. Ten slotte behoren tot de eerste categorie nog *rond, driehoekig, blauw, rood*. Semantisch leveren deze woorden niet de minste moeilijkheid op : ze brengen een objectieve beschrijving van het object, met gebruikmaking van de absolute abstracte noties kleur en vorm.

2. Relatieve objectieve eigenschapswoorden.

Hier gaat het om woorden als *groot, dik, zwaar, verschillend, tegenstrijdig, gelijkkluidend, veelsoortig*. Ik meen twee verdere subcategorieën te kunnen onderscheiden :

2.1. Het gemakkelijkst te beschrijven zijn *groot, dik, hoog, koel, sterk, zwak, immens, reusachtig*. Ze noemen een (gewoonlijk fysisch of zintuiglijk) waarneembare eigenschap van het object. Er is al op gewezen dat de interpretatie van een dergelijke eigenschap kan verschillen naargelang van de maatstaf die men aanlegt ; en dit verschil in maatstaf kan variëren zowel naar het beschreven object als naar de taalgebruiker.

2.2. De volgende subcategorie verdient wat meer aandacht. Ze omvat woorden als *gelijkkluidend, verschillend, divers, heteroog, veelsoortig, gelijkaardig, tegenstrijdig, uiteenlopend, apart, begrijpelijk, actueel, origineel, exact, verkeerd, nauwkeurig, volmaakt*,

8. H. Roose, *Het probleem ...*, p. 143.

onverwacht, onverklaarbaar, onbekend, vergeten. Ik heb hier wat meer voorbeelden gegeven omdat deze zeer belangrijke subcategorie door Roose volledig verwaarloosd wordt. Over de morfologische bouw is uitzonderlijk weinig te zeggen. Wel valt op dat er heel wat samenstellingen en afleidingen onder te vinden zijn, benevens een groot aantal Romaanse leenwoorden. Dit laatste is wel van belang omdat het al automatisch wijst op het uitgesproken abstracte karakter van de betekenisstructuur van deze adjectieven. Alle noemen ze een eigenschap die de spreker achterhaalt door redenering over de verhouding tussen de constituerende delen van het object (*verschillend* e.d.), of tussen het object en iets dat ermee in verband wordt gezien (*een gelijkkluidend afschrift* bijv. veronderstelt een vergelijking tussen dit afschrift en een origineel). Andere adjectieven van deze klasse geven aan op welke manier de spreker het object als deel van een realiteit ervaart (bijv. *onuitspreekbaar, leesbaar*). Het relatieve ligt bij deze woorden uitsluitend bij de beschouwer: hij vergelijkt het reëel gegeven object met een ideale maatstaf en beslist autonoom over de vraag of het object daaraan beantwoordt. Een voorbeeld kan dit verduidelijken: om uit te maken of een tekst begrijpelijk is of niet, stelt elke beschouwer individueel een maatstaf op, rekening houdend met zijn eigen kennis, ervaring, bevattingsvermogen, enz. Dat betekent dus dat steeds dezelfde maatstaf toegepast wordt, wat ook het object is. Wij hebben al gezien dat t.o.v. de afmetingen van een muis een heel andere maatstaf wordt aangelegd dan t.o.v. die van een olifant. Dat is nu precies bij de hier beschreven woorden niet het geval: t.a.v. een kinderboek geldt precies dezelfde norm als t.a.v. een politiek pamflet: worden in beide drukwerken een paar regels door elkaar gegooid, dan is dat voor beide precies even hinderlijk voor de verstaanbaarheid; dat geldt ook van het gebruik van een onbekend woord. Natuurlijk komt dat in een kinderboek heel wat minder vaak voor, maar dat doet hier niet ter zake: het kan de lezer er ten hoogste toe brengen dat hij, steeds met dezelfde maatstaf, het kinderboek begrijpelijk en het pamflet onbegrijpelijk vindt.

3. *Relatieve subjectieve eigenschapswoorden.*

In tegenstelling met de vorige categorieën zie ik hier geen directe aanleiding tot verdere subcategorisering. Woorden als *mooi, lelijk, vervelend, moeilijk, interessant, prachtig*, noemen een subjectieve interpretatie van een eigenschap of een geheel van eigenschappen van het object. Over een dergelijk oordeel kan niet op

objectieve gronden gediscussieerd worden : het geldt in zoverre men bepaalde louter persoonlijke criteria aanvaardt.

4. Absolute objectieve toestandswwoorden.

Een klein aantal woorden worden door Roose als typische toestandswwoorden beschreven⁹ : ze noemen essentieel een toestand waarin het object zich bevindt. De auteur legt daarbij een sterke nadruk op het feit dat deze woorden een sterke gebondenheid aan tijdsruimte suggereren. Wij kunnen het hiermee volledig eens zijn. Daaruit af te leiden dat woorden als *bezig, klaar, betrokken, handgemeen, kwijt, beu, bijster*, essentieel verschillen van adjectieven, is een conclusie die de gegeven feiten wel wat te boven gaat.

Roose put argumenten o.a. uit de vaststelling dat de meeste van deze woorden nauwelijks of helemaal niet attributief gebruikt kunnen worden. Dit argument is m.i. niet bruikbaar ; immers, *bezig, klaar*, enz. vereisen normaal een aanvulling, bestaande uit voorzetselgroep of substantief- of pronomengroep (*bezig met, klaar met, betrokken bij, iets beu, kwijt, bijster*), of zelfs de twee gecombineerd, zoals bij *het eens over iets*. Nu stellen wij vast dat dergelijke combinaties van adjectief met bepaling niet zo best attributief gebruikt kunnen worden ; dat geldt trouwens van de pas genoemde klasse in niet sterkere mate dan van bijv. *bang voor, tevreden met*, die door Roose wel tot de adjectieven worden gerekend : *een steeds met zijn werk bezige man* is m.i. even aanvaardbaar (trouwens in reëel taalgebruik ook even onwaarschijnlijk) als *een voor het donker bang kind*.

Ook de mogelijkheid met *raken* gecombineerd te worden, het andere specifieke kenmerk dat Roose noemt, delen de behandelde woorden, of althans een aantal daarvan, met onbetwiste adjectieven als *vermoeid, dronken ; onverschillig, nat, leeg*.

Zolang geen aanvaardbaar tegenbewijs geleverd wordt, hebben wij alle redenen om *bezig, klaar, beu, bijster*, e.d. toch maar bij de adjectieven onder te brengen, zelfs al blijkt een groot aantal van die woorden nooit als attributieve voorbepaling voor te komen.

5 en 6. Relatieve objectieve en subjectieve toestandswwoorden.

Ik behandel objectieve en subjectieve woorden hier samen om meer nadruk te leggen op de aparte plaats van woorden als *vermoeid, moe, ziek, nat, leeg, vol, dronken, blij, onverschillig, tevreden, bang*, in het semantische systeem van de adjectieven. Een aantal zijn in de vorige afdeling al even ter sprake gekomen ; ze

9. H. Roose, *Het probleem ...*, p. 140-141.

blijken namelijk met de absolute toestandswoorden wel een paar eigenaardigheden te delen die ze netjes onderscheiden van *groot, dik, hoog*, e.d., de klasse waarbij Roose, wel met zekere restricties, in elk geval *ziek* onderbrengt¹⁰. Die eigenaardigheden kunnen we dan wel op rekening brengen van het betekenislement *toestand*, dat ze met *bezig* e.d. delen.

Op heel wat andere punten vertonen objectieve en subjectieve toestandswoorden gemeenschappelijke trekken. Op een daarvan wens ik nog iets nader in te gaan : *vermoeid, ziek, leeg, blij*, enz. kunnen gecombineerd worden met een substantief dat een uiting noemt van een toestand beschreven door het adjectief ; zo is *een vermoeide* of *een ontevreden zucht* natuurlijk niet een zucht die zich in een vermoeide toestand of een ontevreden bui bevindt. Hetzelfde geldt van *een leeg geluid* (een geluid dat ontstaat in of door iets dat leeg is), *een nieuwsgierige vraag, een blij uitroep, een dronken gebral, een bang voorgevoel*. Bij dergelijke combinaties kan men zich wel gaan afvragen of het adjectief daar als een toestandswoord kan gelden. De vraag blijft natuurlijk van elk praktisch nut verstoken ; in elk geval moet het volgende in het oog gehouden worden : zelfs als het adjectief hier een eigenschap noemt, is die in elk geval het resultaat van een toestand bij de persoon of zaak waardoor het bepaalde object ontstaat.

7. Absolute objectieve oordeelswoorden.

In de Westeuropese talen komen adjectieven voor die het object in tijd of ruimte precies situeren. Het Duits bezit een zeer rijk systeem (*heutig, gestrig, diesjährig, hiesig, diesseitig*, enz.). In het Nederlands lijkt deze klasse beperkt tot enkele temporele aanduidingen, gebaseerd op de uiterst vage tijdsindeling verleden - heden - toekomst : *verleden, voorbij, huidig, toekomstig*.

Het oordeelskarakter van deze adjectieven ligt in het feit dat het object gekarakteriseerd wordt met behulp van een notie (de tijd) die buiten dat object ligt. Zo komen wij nogmaals in direct conflict met H. Roose, voor wie de karakterisering gegeven door de attributieve voorbepaling, steeds uit het object zelf voortvloeit. Om deze theorie te redden dient hij de notie genoemd door *voorbij* in *de voorbije dagen* te omschrijven als : datgene waardoor die bepaalde dagen zich onderscheiden van bijv. *de huidige dag*¹¹. Die redenering is weinig overtuigend en kan enkel gezien worden als een noodoplossing om de zeer twijfelachtige theorie over het semantische verschil tussen voor- en nabepalingen te redden.

10. H. Roose, *Het probleem ...*, p. 136.

11. H. Roose, *Het probleem ...*, p. 143.

Kenmerkend voor wat ik oordeelsadjectieven heb genoemd blijkt nu precies te zijn dat het object gekarakteriseerd wordt als staande in een bepaalde relatie tot een andere eenheid. Ze hebben dus de functie die door Roose (m.i. eveneens ten onrechte) aan de nabepalingen wordt toegeschreven¹²; (vgl. trouwens de volledige semantische parallellie tussen *de voorbije dagen* en *de dag van gisteren*, *de huidige problemen* en *de problemen van vandaag*).

8. *Relatieve objectieve oordeelswoorden.*

Woorden als *ver*, *verafgelegen*, *nabij*, *recent*, *actueel*, vertonen heel wat gelijkenis met die van subklasse 7. Hier echter geen beperking tot temporele relaties: *ver* noemt een afstandsrelatie (soms wel erg figuurlijk op te vatten, zoals in *een verre neef*), *nabij* een tijds- of afstandsrelatie (*de nabije feestdagen* – *de nabije tuinen*), *nakend* enkel een tijdsrelatie (*het nakende einde*).

Voorals bij het laatste voorbeeld kan zelfs niet gedacht worden aan een vergelijking met soortgelijke objecten, in de zin voorgesteld door Roose i.v.m. *huidig* e.d.: *een nakend einde* staat op geen enkele manier in verband met een „einde” dat als vergelijkingpunt kan dienen.

Noot. Tot de subklasse van de objectieve oordeelsadjectieven horen ook nog woorden als *middelste*, *onderste*, *voorst*, *laatste*, enz., die de plaats noemen van het bepaalde object in een reeks gelijkaardige objecten. Ze staan echter buiten de oppositie absoluut-relatief. De plaats wordt relatief bepaald t.o.v. de beschouwde reeks (een object B dat de middelste plaats inneemt t.o.v. resp. A en C, kan evengoed beschouwd worden als de eerste t.o.v. C, D, ..., en als de laatste t.o.v. A). Anderzijds is de inhoud van het adjectief zelf niet meer te relativiseren.

Een gelijkaardige semantische omschrijving is mogelijk bij de superlatief van relatieve adjectieven (*de grootste boom* – *het mooiste kind* – *de volste emmer* – *het verste land*). Het lijkt mij dan ook beter woorden als *middelste*, *voorst*, *bovenste*, niet direct op gelijke voet met de andere adjectieven te behandelen, maar als een speciale morfologische klasse tezamen met de superlatief¹³.

9. *Absolute subjectieve oordeelswoorden.*

Tot deze subcategorie reken ik twee groepen adjectieven die onderling nogal sterk verschillen.

9.1. Woorden als *deksels*, *bliksems*, *verdomd*, karakteriseren het

12. H. Roose, Order of Post-Adjuncts to Nouns in Dutch, *Lingua* XI, p. 344-345.

13. Deze mogelijkheid wordt geopperd door Roose, *Het probleem ...*, p. 134.

object op geen enkele manier ; ze zijn wat men zou kunnen noemen : zuiver subjectief. Ze zeggen enkel iets over de houding van de spreker t.o.v. het bepaalde object. Roose stelt de term attitudele voorbepaling voor¹⁴, waarmee de semantische implicatie van deze woorden trouwens perfect is weergegeven.

De woorden van deze subklasse kunnen ook als interjectie worden gebruikt om emoties uit te drukken¹⁵ (gewoonlijk geërgerde verbazing).

9.2. Heel wat meer moeilijkheden leveren woorden op als *blijkbaar*, *schijnbaar*, *ogenschijnlijk*, *gebeurlijk*, *eventueel*, *vermoedelijk*. Alle brengen een niet relativeerbare vaststelling over de verhouding van het object tot de realiteit. Over het karakter van absoluut oordeelswoord bestaat m.i. geen twijfel, maar minder eenvoudig wordt het t.a.v. de laatste oppositie : objectief-subjectief. Het lijkt mij niet mogelijk voor alle gebruiksmogelijkheden apriori tot het ene of tot het andere te besluiten : *De vermoedelijke dader* bevat een uitgesproken subjectief element, omdat een dergelijk oordeel een beroep doet op niet bewezen, enkel intuïtief kenbare gegevens ; bij een *eventuele vergissing* bestaat het subjectieve moment in een zekere geïmpliceerde twijfel aan de realiteit van het object ; in *zijn blijkbare vergissing* tenslotte is het adjectief als zodanig weinig subjectief geladen ; ten hoogste kan worden gewezen op de stelligheid waarmee het oordeel wordt geponeerd : wie spreekt van iemands blijkbare vergissing stelt het object voor als iets waarover men het, op grond van zekere feiten en ervaringen, eens kan zijn.

Tegen mijn voorstel om deze woorden, die alle een modaal betekenisaspect vertonen, bij de subjectieve woorden in te delen, kan dus alvast bezwaar worden gemaakt. Maar het zal wellicht nog moeilijker zijn ze op een overtuigende wijze bij de objectieve onder te brengen.

Roose wijst er op dat de woorden van deze subklasse in bijwoordelijk gebruik tot de klasse van de oordeelspartikels behoren¹⁶.

Het valt op dat de woorden die ik ondergebracht heb in de twee subcategorieën van de absolute subjectieve oordeelswoorden, tegelijk tot twee woordsoorten behoren (adj. en resp. interjectie en adverbium). Ook op syntactisch gebied blijken ze heel wat gemeen te hebben (ze zijn niet predicatief bruikbaar, komen niet voor als

14. H. Roose, *Het probleem ...*, p. 138.

15. A. W. De Groot, De interjectie, *Studies op het gebied van het Hedendaagse Nederlands*, p. 13-22, vermeldt enkel dat een aantal „znwen en bnwen met subjectieve betekenis” als interjectie kunnen worden gebruikt (cf. p. 21). Precies adjectieven als *bliksems* e.d. die misschien wel als interjectie in gebruik zijn geweest voordat ze adjectivische functie kregen, vermeldt hij echter niet.

16. H. Roose, *Het probleem ...*, p. 101.

nabepaling bij *iets* e.d., enz.). Te vermelden valt nog dat ze niet tezamen als voorbepaling bij een substantief voorkomen. Dit alles kan er op wijzen dat de voorgestelde indeling van *schijnbaar* e.d. bij de subjectieve woorden wel met de taalwerkelijkheid overeenkomt.

D. TOEPASBAARHEID VAN DE SEMANTISCHE INDELING IN HET SYNTAXIS-ONDERZOEK

Waar toe kan een dergelijke ver doorgedreven onderverdeling van de woordsoort adjectief dienen? Afgezien van het louter informatieve nut, is er voor de grammaticus de noodzakelijkheid over een gedetailleerde indeling te kunnen beschikken, o.a. bij de beschrijving van de syntaxis van het adjectief.

Het syntactisch onderzoek valt m.i. uiteen in twee belangrijke delen: de verbindbaarheid van de taalelementen, en de onderlinge plaats van die elementen in de taaluiting. In beide onderzoeksgebieden blijkt de noodzakelijkheid van een subcategorisering. Het volgende is in de eerste plaats bedoeld als illustratie dat de semantische subcategorieën daarbij zeer goed bruikbaar zijn.

a. Enkele voorbeelden op het gebied van de combineerbaarheid.

1. Een eenvoudige regel uit de Nederlandse grammatica zou kunnen luiden: een adjectief, uitgebreid met het suffix *-s*, kan verbonden worden met *iets*, *wat*, *weinig*, enz.; de constructie noemt een zaak die als kenmerk heeft: het door het adjectief genoemde (*iets groots*, *wat moois*, *veel blauws*, enz.). Er zijn echter uitzonderingen:

– in de eerste plaats komen de stofadjectieven en de absolute subjectieve oordeelwoorden nooit in deze constructie voor: *iets goudens*, *iets plastics*, *iets drommels*, *iets eventueels*, zijn ondenkbaar.

– veel minder bekend lijkt mij een tweede restrictie: geen enkele van de drie subcategorieën die wij toestandswoorden hebben genoemd, komt in aanmerking voor deze constructie, tenminste niet om een zaak te noemen: *iets leegs*, *iets vasts*, *iets blijs*, kunnen enkel gebruikt worden in combinaties als *bij had iets vermoedts over zich*, *er was iets leegs in zijn ogen*, waarmee uitgedrukt wordt dat een persoon, resp. zijn ogen, een indruk van vermoeidheid, van leegheid wekt. De toevoeging van de bijwoordelijke bepaling is bij constructies met toestandsadjectieven noodzakelijk, m.a.w. de verbinding *iets* + adjectief noemt hier geen

autonome zaak, maar een toestand van wat in de bijwoordelijke bepaling genoemd wordt.

2. Roose stelt vast dat een heleboel adjectieven in verbinding met *de, het*, zelfstandig kunnen optreden om te verwijzen naar een bekende entiteit : (*de grote tafel*) en *de kleine*¹⁷. Wij kunnen deze functie referentieel noemen.

In verbinding met *het* komen een aantal adjectieven ook in niet-referentiële constructies voor : *het mooie van de zaak is dat ...*, *het verdomde van die jongen is dat hij nooit op tijd komt*. Als omschrijving kan gelden : wat de spreker er toe brengt de bewuste zaak mooi te vinden, of : te beweren dat het een verdomde jongen is. Ook hier noemt de constructie een abstracte notie : een karakteristiek (een geheel van karakteristieken) bij een bepaald object (eventueel genoemd in de *van*-bepaling).

Deze constructie lijkt mij beperkt tot de relatieve eigenschapswoorden en de attitudinele voorbepalingen.

3. Onder C.4. is er al op gewezen dat een aantal adjectieven als predicaatsnomen kunnen fungeren bij *raken*. Deze mogelijkheid blijkt beperkt te zijn tot objectieve adjectieven, dan nog met uitzondering van de absolute objectieve eigenschaps- en oordeelswoorden.

Vb. : *Hij zal wel groot raken - hij is niet ver geraakt* (= hij heeft het niet ver gebracht) - *de emmer is leeg geraakt - zijn werk raakt klaar*.

b. Het tweede hoofdterrein van de syntaxis is de volgorde van de taalelementen.

1. Het ligt voor de hand dat wij daarbij in de eerste plaats denken aan de onderlinge volgorde van de attributieve voorbepalingen bij een substantief.

Vooraf dienen wij er op te wijzen dat er heel vaak twee volgorde mogelijk zijn ; ik ga hier uit van een voorbeeld gegeven door Roose¹⁸ : Wordt het substantief *hond* bepaald door *ziek* en *dik*, dan zal men normaal zeggen : *een dikke zieke hond*. Daarmee geeft men te kennen dat het beest twee kenmerken heeft (het is dik en ziek), ofwel dat het om een welbepaalde *zieke hond* gaat die als specifiek kenmerk heeft dat hij *dik* is ; hierbij mag opgemerkt worden dat tussen *dik* en *ziek* in de eerste interpretatie vaak een pauze wordt gehoord, die in het schriftbeeld kan worden weergegeven met een komma.

Roose zegt terecht dat de omgekeerde schikking, *een zieke dikke*

17. H. Roose, *Het probleem ...*, p. 54-55.

18. H. Roose, *Het probleem ...*, p. 136.

bond, slechts voorwaardelijk mogelijk is; bedoeld wordt dat hier maar een interpretatie mogelijk is: *ziek* noemt een kenmerk van een bepaalde *dikke bond*, m.a.w. *dik* wordt als meer inherent aan de zelfstandigheid voorgesteld dan *ziek*¹⁹.

In wat volgt wordt enkel gesproken over de „normale” volgorde, waarbij dus twee interpretaties mogelijk zijn.

Het is wel onmogelijk een woordgroep uit te denken waarin de negen grote subcategorieën alle gerealiseerd zijn. In de praktijk is het al heel moeilijk een woordgroep met drie adjectieven als attributieve voorbepaling te vinden. De volgende woordgroep is dan ook totaal onbestaanbaar in reëel taalgebruik; bedoeld is enkel dat in elk paar woorden dat wij in deze reeks onderscheiden (in totaal zijn er 36 mogelijkheden) steeds de volgorde heerst die hier wordt aangegeven: (die) *dekselse huidige mooie kleine verre blije vermoeide* (steeds) *bezige Franse* kinderen.

Schematisch stellen wij dit als volgt voor:

Absoluut	Relatief	Relatief	Relatief	Absoluut	Absoluut
Oordeel	Eigenschap	Oordeel	Toestand	Toestand	Eigenschap
Subj. Obj.	Subj. Obj.	Obj.	Subj. Obj.	Obj.	Obj.

Opmerkingen.

a. Opvallend is dat de woorden met absolute betekenis de uiterste plaatsen in de reeks (vooraan en achteraan) innemen. Afwijkingen van dit principe lijken mij in het taalgebruik uiterst zeldzaam: *een stalen goed (groot) mes*, *een steeds bezige kleine man*, *de grote huidige moeilijkheden* klinken alle erg ongewoon.

b. Het is vrij moeilijk aanvaardbare voorbeelden te vinden waarin een attributief gebruikt absoluut toestandswoord nog gecombineerd is met een ander adjectief. Wij proberen het met een relatief toestandswoord, de subcategorie die er, volgens het boven gegeven schema, direct aan voorafgaat: *de vermoeide niet direct bij de actie betrokken mannen (mochten naar huis)*. De substantiefgroep met de gegeven volgorde heeft twee implicaties: een aantal mannen zijn vermoeid en bovendien niet direct bij de actie betrokken; ook mogelijk is: een aantal niet direct bij de actie betrokken mannen zijn vermoeid en mogen dus naar huis. De omgekeerde schikking suggereert enkel dat een aantal vermoeide mannen niet direct bij de actie betrokken zijn.

De plaats van de absolute toestandswwoorden voor de absolute eigenschapswoorden kunnen wij heel wat gemakkelijker (en overtuigender) illustreren met *De niet direct bij de actie betrokken*

19. Cf. H. F. A. Van der Lubbe, *Woordvolgorde in het Nederlands*, 1965², p. 120.

Franse soldaten mochten naar huis, en Die hoogst nodige rode verf is er eindelijk toch ook.

c. Uit het schema blijkt dat de objectieve adjectieven steeds dichter bij het substantief staan dan de subjectieve: *mooie grote ogen – een ontevreden moe gezicht – die eventuele toekomstige moeilijkheden (daar had ik niet meer aan gedacht).*

Het blijkt anderzijds dat objectieve en subjectieve adjectieven telkens als varianten van een zelfde subcategorie worden geïnterpreteerd: woorden die enkel hierin verschillen worden nooit door adjectieven van andere klassen gescheiden.

d. Twee subcategorieën, de absolute en de relatieve objectieve eigenschapswoorden, heb ik op semantische gronden nog verder onderverdeeld, resp. in 4 en in 2 subklassen²⁰.

De enige tendens die hier met zekerheid kan worden gegeven, is dat de twee subklassen van absolute eigenschapswoorden die een inherente eigenschap noemen, steeds dichter bij het substantief komen te staan dan de andere: *een rode houten tafel, een vierkant Duits gezicht.*

Voor de andere combinaties durf ik geen regel voor te stellen. De volgorde blijkt hier af te hangen van de graad van inherentie van de eigenschap aan het substantief; vgl.: *een Duits stalen mes met een koperen Duitse adelaar*²¹, *een weinig menselijk vierkant gezicht met een bleek aristocratisch gezicht, en een onverstaanbaar dik boek met grote onbekende dieren.*

2. In een lezing gehouden op het 26ste Vlaams Filologencongres, heb ik nog op een tweede woordvolgordeverschijnsel gewezen dat enkel te verklaren is met een beroep op semantische categorieën.

Het betreft de toestandswoorden die heel vaak een voorzetselgroep als aanvulling hebben: *vast aan iets, het eens over iets, akkoord met iets, blij om iets, tevreden met iets, enz.* Dat impliceert meteen dat ze ook met een zogenaamd voornaamwoordelijk bijwoord (*ervan, erom, ermee*) verbonden kunnen worden.

De onderlinge plaats van het predicatief gebruikte adjectief en het tweede deel van het voornaamwoordelijk bijwoord nu blijkt vast te zijn bij de relatieve subjectieve toestandswoorden: adjectief + bijwoord: *hij is er blij om, hij bleef er onverschillig onder, ik ben er gek van.* Bij de absolute en relatieve objectieve zijn beide

20. Ook bij de absolute subjectieve oordeelswoorden is een verdere subcategorisering voorgesteld; attitudele en modale adjectieven komen echter nooit tezamen voor; ze blijven hier dan ook buiten beschouwing.

21. H. Roose daarentegen beschouwt „een linnen Engels hemd”, „een koperen Hollandse molen”, e.d. als de normale volgorde; cf. *Het probleem ...*, p. 136.

schikkingen mogelijk, al zal in de praktijk wel een van beide overwegen : *het zit er aan vast, hij is er dood van gegaan, ik word er ziek van, het bos zat er vol van.*

Op te merken valt dat deze vaststelling enkel geldt voor de adjectieven die in fonologische bouw niet overeenkomen met voltooid deelwoorden (onbetoonde eerste lettergreep, dentale plosief of *-en* als wordeinde). Bij adjectieven die deze gelijkenis wel vertonen stellen wij een grotere voorkeur vast voor de volgorde bijwoord + adjectief. Bij de objectieve is dat dan wel de enige mogelijkheid : *Ik liet mij er veel aan gelegen, hij bleek er door bezeten.* Bij de subjectieve bestaan dikwijls beide mogelijkheden, hoewel ook hier vaak een sterke voorkeur bestaat voor een van beide : *Ik ben er mee tevreden of er tevreden mee, maar : ik ben er tevreden om, hij was er beschaamd om, hij is er op bedacht.*

Met als dubbel criterium de fonologische bouw en de semantische klasse van de adjectieven onderscheiden wij hier dus vier gevallen :

	Subjectief	Objectief
Fonol. $\neq$ VD	Adj. + bijw.	Adj. + bijw. bijw. + Adj.
Fonol. = VD	Adj. + bijw. bijw. + Adj.	bijw. + Adj.

Met deze enkele voorbeelden is wel voldoende aangetoond dat een subcategorisering van de woordsoort adjectief op louter semantische criteria een waardevol en noodzakelijk hulpmiddel is om de syntaxis van die woordsoort te kunnen beschrijven.